

VU Research Portal

Klein - maar niet benauwd

van de Beek, A.

published in

De kerk verbouwen. Dingemans' ecclesiologie kritisch bekeken
1989

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

van de Beek, A. (1989). Klein - maar niet benauwd. In *De kerk verbouwen. Dingemans' ecclesiologie kritisch bekeken* (pp. 84-98). Callenbach.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

Klein – maar niet benauwd

A. van de Beek

Deze bijdrage in de bundel reakties op *Een huis om in te wonen* is te beschouwen als 'meedenken met Gijs Dingemans'. Wat hij schrijft is voor mij zeer herkenbaar en wordt ook voor een groot deel door mij gedeeld: het verzet tegen de bureaucratie, de kritische, functionele visie op het ambt, het primaat van de gemeente die viert en leert. Als ik dus hier en daar andere lijnen trek, is het veel meer te beschouwen als hardop meedenken, zoeken naar alternatieven, tegenwerpingen maken, die zelf op hun beurt een weerwoord oproepen, dan als een aanval. Tegelijk is het juist vanwege dat meedenken meer dan kanttekeningen plaatsen bij zijn tekst, maar ingaan op de fundamentele vragen waarvoor wij de kerk in Nederland aan het eind van de twintigste eeuw geplaatst zien.

Apostolaat en theocratie

De kerkorde van 1951 was doortrokken van een apostolair elan. De kerk zou na de donkere tijd van de wereldoorlog en het grauwe verleden van de reglementenbundel van 1816 een bezielende kracht in de samenleving zijn. Het zou een andere maatschappij worden, wereldwijd, maar te beginnen in Nederland. De kerk was er niet alleen voor zichzelf, maar ten dienste van de wereld. De wêrld was voorbestemd voor het rijk van God. Dingemans schrijft met zoveel enthousiasme over deze visie dat ik er ondanks de teleurstellende werkelijkheid ná 1951 opnieuw door werd geraakt. Iets van de oude gloed van de colleges van Van Ruler herleefde, maar daarachter tekenen zich bij Dingemans nog hogere contouren af van de wereldwijde oecumene, niet die van de verenigde kerk, maar van wereldwijde verandering in gehoorzaamheid aan de gerechtigheid Gods, het beeld van 'die Wirklichkeit des neuen Menschen' van Karl Barth. Dingemans heeft een scherp oog voor het mislukken van het ideaal. Het is verzand in de 'raden-republiek' van de Hervormde Kerk, hoewel de raden-structuur 'waarschijnlijk minder erg is dan de daarmee samenhangende bureaucratie' (blz. 51). Maar beide hangen wel samen en de bureaucratie is realiteit geworden. De vele voorschriften en verfijningen

daarvan maken de kerk rheumatisch. Wie wèrkelijk voor alles dispensatie wil vragen waarvoor dispensatie nodig is (vooropgesteld dat iedereen in de kerk wéét, dat je voor dit of dat dispensatie nodig hebt), kan een uitvoerig archief van uitgaande en ingekomen stukken aanleggen. Nog knellender zijn de zaken waarvoor géén dispensatie mogelijk is. Met name waar de apostolaire taak van de kerk het hardste dringt, is de kerkorde onuitvoerbaar geworden.

Daarbij komt dat het ambtelijke apparaat dat nodig is om de prachtige kerk zoals 1951 zich die voorstelt in stand te houden, niet ontkomt aan de wurggreep van de secularisatie en de onzekerheid die daarmee in de kerk gepaard gaat. In onzekerheid zoekt men naar zekerheid en houvast. Dat kan men constateren op het plaatselijk vlak van de kerk. In de crisis van het geloof zoekt men naar institutionele helderheid. Voor de mensen die de bureau's van de kerk bevolken geldt de onzekerheid in bijzondere mate: niet alleen is hun geloof evenzeer in de crisis als dat van andere gemeenteleden – en misschien soms nog meer doordat kerk voor hen het bedrijf is geworden. Als Luther zich al afvraagt of 'ein Pfarrer selig werden kann', moet men zich nog meer afvragen of een kerkelijke beambte nog zalig worden kan, althans of die kan blijven geloven. Maar er is in het secularisatieproces voor de beampten van de kerk een andere bron van onzekerheid: hun eigen bureaustoel. Het bestaan als kerkelijke beambte is zo onzeker dat men geneigd is naar institutionele zekerheden te zoeken. Naarmate het bestaan meer bedreigd wordt, is de behoefte aan het handhaven van de regels des te groter. Dat hoeft nog niets te maken te hebben met het vechten voor de eigen baan – alleen het psychologische verlangen naar zekerheid is al genoeg. Daarnaast spelen uiteraard ook in de kerk alle mechanismen een rol, die onder of boven de oppervlakte spelen bij elke organisatiestructuur die onder druk komt. En ik vind dat niet verkeerd. De kerk maakt deel uit van de wereld, zij is een instituut met medewerkers van wie men niet verwachten mag (als ze dat al konden) dat die zich aan de normale sociaalpsychologische processen onttrekken. We hebben de dominee juist gedesacraliseerd, het zou wel erg hard zijn nu de secularisatie de kerk teistert, het sacrale juk op de bureau-medewerkers te leggen en hen als exemplarische heiligen namens de kerk te beschouwen. Dit neemt niet weg dat de bestuurders van de kerk moeten doen, wat in een organisatiestructuur van bestuurders (soms heb je het idee dat we reeds in het stadium van de behoefte aan bewindvoerders aangeland zijn) gevraagd mag worden: hun verantwoordelijkheden nemen. In een tijd van druk op het kerkelijke apparaat moet men nieuwe initiatieven niet verwachten vanuit de 'raden-republiek', maar vanuit de synode. En wie ooit een synodevergadering heeft bijgewoond weet dan meteen hoe hachelijk de situatie voor de Hervormde Kerk is. Vandaar die

bewindvoerder – soms zou ik wel eens een poosje een bisschop willen hebben (Ds. W. L. Tukker corrigeerde dit tegen ons als jonge ringcollega's eerlijk: 'Ik zei niet dat ik een bisschop zou willen hebben, ik zei: ik zou best bisschop willen zijn') – maar dan wel een poosje, niet langer dan een bewindvoerder.

Nu zeg ik met dit alles niet zoveel nieuws ten opzichte van Dingemans: we zitten in een bureaucratisch slop, het apostolaire ideaal van 1951 is in zijn eigen uitvoeringsmodel verstrikt geraakt en het apostolaat wordt erdoor gewurgd. Maar ik wou verder gaan en de vraag stellen of het apostolaire model van 1951 zelf niet ter discussie moet staan. Natuurlijk, men kan het begrip 'apostolaat' zover oprekken dat het altijd bij de notae ecclesiae hoort, doordat het spreken van het Woord of het leven van de gemeente altijd plaatsvindt in de samenleving. Maar dat is niet de invulling die in 1951 aan het begrip is meegegeven. Het ging toen om de gedachte dat de kerk zich moest inzetten voor de gerechtigheid in de samenleving, dat alles zou komen onder het beslag van het Woord van God, zoals Hij zich in Christus geopenbaard heeft.

Het meest toegespitst vinden we de apostolaire gedachte bij Van Ruler. De kerstening van de samenleving in de zin der Reformatie, zoals artikel VIII van de kerkorde het nog verwoordt, is zijn ideaal. Van Ruler mag dan de christologie gerelativeerd hebben ten behoeve van de pneumatologie en de scheppingsleer, maar dat is alleen in de verhouding van middel en doel. Het doel is de voltooide schepping als koninkrijk Gods, maar die wordt niet bereikt zonder de noodmaatregel die God genomen heeft: Christus. En de Geest doet mensen wedergeboren worden, hij zet ze weer overeind, maar het is de Geest van Christus, die in ons woning maakt en die de woning van ons leven niet verlaat, voordat wij herschapen zijn naar het beeld van de Zoon, ook als dat bij Van Ruler geen ander beeld is dan dat van de voltooide Adam. In de verhouding tussen kerk en maatschappij betekent dit dat voor zover de maatschappij nog niet is verlost, we de maatschappij het beeld van Christus moeten voorhouden. Dat is niet het beeld van de individuele mens, maar het beeld van hem die de vervulling der wet is, maar dan wel van de geopenbaarde wet van het Oude Testament. De wereld moet herschapen worden naar het Woord van God, dat de kerk kent en verkondigt. Daarom hebben de ambtsdragers ook een hoge taak: de prediking van het Woord van God, in duidelijk onderscheid tot de bediening van het evangelie, die ook door niet ambtsdragers mag worden uitgeoefend. De predikanten der kerk proclameren aan de wereld het Woord en het gebod van God, waaronder de wereld zich moet buigen. Als dat lukt, kan de dominee zijn koffers pakken, dan geldt van de dominee hetzelfde als wat Van Ruler van hun Zender, Jezus Christus, zei: 'Der Mohr hat seinen Dienst getan, der

Mohr kann gehen.' Anders gezegd: het christologisch intermezzo vertaalt zich ecclesiologisch als een dominologisch intermezzo. In de verhouding van kerk en maatschappij in relatie tot God betekent dit het primaat van de kerk, niet als doel, maar wel als degene die het eerste woord spreekt en daarom, zolang het laatste Woord als laatste oordeel nog niet is uitgesproken, ook het laatste woord heeft, omdat zij het Woord heeft.

Barth heeft de verhouding tussen kerk en staat minder strak theocratisch uitgewerkt dan Van Ruler. *Christengemeinde und Bürgergemeinde* is opener dan *Visie en Vaart*. Barth denkt ook mondialer dan Van Ruler, bij wie altijd de gouden eeuw der Zeven Verenigde Nederlanden op de achtergrond rondwaarde. Maar de wezenlijke verhouding tussen kerk en staat ligt bij Barth niet anders. De staat is op zichzelf doof en blind. Slechts door het licht van het evangelie ontvangt de wereld zicht op haar doel. En de kerk mag in de techniek van het politieke bedrijf dan wel doof en blind zijn, de fundamentele kaders waarin de politiek wordt bedreven zijn binnen de kerk, waar mensen antwoorden op het Woord Gods, bekend. Zowel bij Barthianen als Nederlandse theocraten is de relatie kerk-staat dus vooral bepaald door een weten van de kerk, dat een medeweten met God is en dat fundamentele lijnen uitzet voor de (wereld-)samenleving. Door dit perspectief is het spreken der kerk de laatste decennia bepaald. Men name in de bewapeningsvraagstukken heeft het gedomineerd. Maar juist daarbij moeten misschien fundamentele vraagtekens gezet worden. Is de kerk niet evenals de staat in alles doof en blind, behalve in het geloof dat God zijn mensen kent en liefheeft en hun geschiedenis leidt? En is de paraenese dan niet allereerst een oproep aan de gemeente zelf om levend uit dat geloof niet het heft in handen te nemen en zelfs niet op te roepen tot verandering van de wereld, maar te verdragen en lief te hebben, in het geloof dat wij worden omvangen door de liefde van God? Niet vanwege de minderheidspositie van de kerk, maar principieel moet zij ervoor waken een programma voor wereldverbetering of wereldverandering te hebben. Zij moet er nog meer voor waken dat te hebben in een positie van meerderheid of invloed dan in die van minderheid of machteloosheid. Het hoogtepunt van de rol van de kerk in de samenleving van Nederland (wanneer was dat trouwens?) en de dagen van de strijd tegen de kruisraketten zijn een groter risico voor de kerk dan het moment dat Willem I de kerk in 1816 bijkans monddood maakte en de marginalisering in de grote steden van thans. Want al te snel wordt het Woord voor de wereld dat wij hebben, macht die wij op de wereld uitoefenen, met het spook van de usurpatie als watermerk in het papier van onze teksten.

Hiermee samen hangt de vraag wat theocratie is. Al snel wordt theocratie

tot ecclesiocratie. Men kan voortdurend zeggen dat het daarom niet gaat, maar het onderscheid vervaagt vaak snel. Want de kerk mag dan niet bezitter van het Woord zijn, maar integendeel gehoorzaam aan het Woord dat zij gehoord heeft, in feite is zij wel de gemeenschap van mensen die het woord gehoord heeft dat voor allen geldt. En dat Woord, dat haar bekend is, is het Woord voor allen. En een ander evangelie bestaat er niet. Ik zou de rol van de kerk in de theocratie graag bescheiden zien. Zij is geen bezitter van het Woord. Maar zij weet evenmin hoe de weg van God in de wereld gaat. Zij gelooft alleen dat deze wereld van God is. En soms heeft zij er erg veel geloof voor nodig, omdat ze niet begrijpen kan dat deze aarde een tuin zal zijn van vrede en recht. Maar zij weet als het goed is ook, dat zij zelf niet in staat is het rijk van God te vestigen. Theocratie is niet dat wij een programma van vrede en gerechtigheid hebben, geen blauwdruk en zelfs geen hoofdlijnen, maar dat God zelf heerst over de wereld. En de kerk gelooft dat, ook als zij helemaal geen raad weet met de weg daarheen. En zodra zij meent dat zij wel perspectieven en lijnen gaat zien en deze zelf actief gaat stimuleren, gaat zij zelf op de troon van God zitten. Die situatie is echter voorbehouden aan het eschaton. En het is niet zonder reden, dat Van Ruler meende dat het eschaton reeds gerealiseerd was en dus Jezus en de Geest overbodig waren, waar de mens iets van de theocratie tot stand bracht. Mijns inziens weet en wil de kerk van 1951 teveel.

Deze visie op de theocratie hangt samen met mijn visie op de pneumatologie. Gewoonlijk is in ecclesiologisch verband (en trouwens niet alleen daar) de Geest de Geest van Christus, die het nieuwe begin dat in hem aanbrak in de wereld realiseert. Een pneumatologisch bepaalde ecclesiologie betekent dan dat de gemeenschap van door de Geest in de heilsweg betrokken mensen de wijze is, waarop het heil van Christus in de wereld aanwezig is. Dat is ook het kader van de pneumatologische inzet van Dingemans. Maar is de Geest niet veel wijder werkzaam? Gaat God niet zelf door zijn Geest zijn weg in de geschiedenis? Hij zelf heerst door de Geest. Zeker, het is geen andere Geest dan de Geest van Christus, maar dat wil niet zeggen dat er een eenrichtingsverkeer is van Christus naar de Geest, en nog minder dat die weg via de kerk loopt, ook niet als men die pneumatologisch opvat. De kerk is één van de wegen van de Geest. Juist zo komt er ook meer ruimte voor Israël – en voor alle volken in ons ecclesiologische denken. De Geest is de kracht van God die zijn weg gaat met Israël, met de kerk, met de wereld van de volken. De kerk gelooft dat en spreekt dat uit, en beseft en erkent tegelijk dat zij zelf niet weet hoe. Als zij meent iets van hoop te ontwaren, beschouwt zij het als een teken om te danken. Soms wordt zij zelf door de nood gedreven te zeggen: 'Hier sta ik, ik kan niet anders', als anderen haar willen pressen te belijden

dat een ander Heer en God is. Dan wordt zij zelf een teken van hoop in haar verdrukking. Maar het blijft een incidenteel teken, en het kan nooit een program worden, zeker niet als de verdrukking voorbij is. Evenzeer als de kerk zich de profetische woorden van Barmen in 1934 eigen moest maken (wanneer heeft trouwens de Nederlandse Hervormde Kerk zo gesproken in het scherpst van de situatie?), had zij zich de profetische woorden van Noordmans in 1946 eigen moeten maken, dat het nu ook weer afgelopen moest zijn met het spreken der kerk. Al te snel denkt de kerk dat zij de gestalte van de Geest is – en het is de vraag wat er riskanter is: als zij zich als gestalte van de Geest beschouwt of als zij zich als gestalte van het Woord beschouwt. Op het eerste gezicht lijkt de gestalte van het Woord gefixeerder, institutioneler te zijn, massiever. Maar juist omdat de Geest met ons meegaat, inwoont in het heden, kan een pneumatologisch kerkconcept zeer autoritair werken. Tegenover een ambtstheologie die zich met een beroep op christusrepresentatie opwerpt als het hoogste gezag in de kerk, werkt een pneumatologisch concept kritisch. Binnenkerkelijk kan het anti-autoritair zijn. Maar in de verhouding kerk-staat/maatschappij is het heel snel uiterst autoritair: hier woont de Geest van God – en via het kanaal van deze religieuze gemeenschap loopt Gods presentie van de toekomst; hier leeft het utopisch visioen dat de geschiedenis van het heil gaande houdt. Een pneumatologie met ruime aandacht voor de kosmische aspecten van de Geest kan dan heilzaam zijn. Een christologisch concept helpt misschien nog meer: want de kerk mag zich dan misschien als gestalte van het Woord beschouwen, maar het Woord is toch altijd gebonden aan een persoon in de eerste eeuw, die principieel een ander is. Met name een christologie die niet de kerk beschouwt als representatie van Christus, maar Christus als representant, plaatsvervanger van de mensen, behoedt de kerk ervoor het heft in eigen hand te nemen. Zij kan slechts van zichzelf afwijzen naar Christus. Dat is dan ook de taak van de kerk: verkondigen dat God in Christus zelf het initiatief tot het heil in handen heeft genomen, dat geloven en in de ontspanning daarvan leven.

Het moge duidelijk zijn: ik geloof niet meer zo in het ideaal van een gekerstende samenleving. Ik zie het niet zo erg meer zitten met het apostolaire model dat aan de kerkorde van 1951 ten grondslag ligt. Ik acht het principieel theologisch aanvechtbaar, omdat het teveel geloof hecht aan de kerk – en daarmee in wezen de kerk te machtig maakt. En iedere machtsinstantie schept een bureaucratie. De bureaucratie van de kerk kon wel eens niet zomaar een toevallig bijproduct van de laatste decennia zijn, maar wezenlijk voor de apostolaire visie van 1951 – even wezenlijk als voor de socialistische utopie in de staten die de roep van dät

visioen hebben trachten te realiseren.

Naast deze fundamentele kritische opmerkingen ten aanzien van de relatie van de kerk tot de staat, zijn er ook hedendaagse contextuele problemen bij het idee van de gekerstende samenleving. Dingemans heeft terecht gesteld dat men indertijd niet doorzien heeft hoe diep de ontkerking zou voortvreten. De kerk heeft geen gezag in de maatschappij meer op grond van haar institutionele bestaan. De kerk verandert de maatschappij niet meer. Zij heeft alleen invloed, waar zij de meerderheid van de maatschappij achter zich vindt. Maar daarmee is reeds uitgesproken, dat zij de maatschappij niet verandert: die dacht reeds in meerderheid zo. De kerk kan zich niet genoeg bewust zijn dat zij een minderheidsgroep is in onze maatschappij – en bovendien een minderheidsgroep die gezien haar heersende positie in het verleden verdacht is. Meer dan enige andere minderheidsgroep zal de kerk ervoor moeten waken te claimen wat zij niet waar kan maken. Want al te snel zal zij de verdenking van restauratie en repristinatie op zich laden. Het risico van repristinatie is niet denkbeeldig. Dat is aanwezig bij hen die nog leven met een vervlogen ideaal van de gouden eeuw – de kerk der vaderen. Die kerk, zo ze al ooit heeft bestaan, is niet meer. Nederland is geen christelijk land.

Het risico van repristinatie is ook aanwezig bij hen die zweren bij de ideeën van onze directe geestelijke voorvaderen die de dragers waren van het elan van na de oorlog. Een gekerstende samenleving komt er niet. Nederland wordt geen christelijk land. Nederland wordt al helemaal geen rechtvaardige samenleving. En de kerk moet niet denken dat ze dat veranderen kan – laat staan dat de Nederlands (en ik heb altijd de neiging om de stomme 'e' inderdaad maar weg te laten) Hervormde Kerk dat voor de wereld veranderen kan. Dat kan zij niet door een bureau dat in de regio Den Haag moet blijven, dat kan ze niet door herderlijke schrijvens, dat kan ze niet door provinciale bureau's met specifieke aandacht voor het vormende werk, dat kan ze niet door haar raden. En ik vrees dat dat ook niet lukt door kleine plaatselijke gemeenschappen, die een zoutend zout zijn, waar de Geest woont en werkt. We leven in een niet-christelijke samenleving en we hebben dat als kerk te aanvaarden. We moeten ook niet proberen dat te veranderen. Wij geloven slechts. Wij geloven in de levende Heer. Wij geloven in Israëls God die de Heer is, de Naam die ongrijpbaar present is. De kerk in de tijd van de vierde mens behoeft geen moedeloze kerk te zijn. Dat hoeft zij zelfs niet te zijn, als zij constateert dat de vierde mens ook de kerk (dun) bevolkt. Daarom koestert zij ook geen ijdele hoop als de vijfde mens zich begint af te tekenen: de mens van de vage religiositeit, de postmoderne mens. Want niet onze religie redt ons, evenmin als ons kritische getuigenis in de wereld, maar alleen de

ontfermende God, die ongekend zijn weg gaat in de wereld door zijn Geest en die het al vóór (in alle betekenissen) ons volbracht. En omdat wij geloven, bidden wij: 'Uw koninkrijk kome'. En als we het niet meer zien grijpen we ons niet vast aan de rietstaf van de bureaucratische instituties waarmee je je altijd in de vingers snijdt, als je denkt er steun aan te hebben, maar dan gaan we het gevecht aan met de Heilige: 'Waar is uw Naam, uw macht, uw recht?'

Tussen verdamping en het zwarte gat

De kerk in het Nederland van het eind van de twintigste eeuw is een kleine kerk. De ontkerkelijking is verbonden met (en vooral gevolg van) ontkerstening: de invloed van het christelijk geloof op de maatschappij is gering geworden. De ontkerkelijking is per definitie aan hen die thans bij de kerk betrokken zijn, voorbijgegaan. Maar de ontkerstening niet. Ook in hun maatschappelijk handelen speelt het christelijk geloof in de regel een ondergeschikte rol of zelfs in het geheel geen rol. Ten aanzien van ons werk, van onze vakantie, van onze vrijetijdsbesteding betekent het niet zoveel of we kerkelijk betrokken zijn of niet – afgezien van het stukje vrijetijdsbesteding dat gelabeld is met 'kerkgang' of soms nog iets aanverwants. Kort gezegd: de secularisatie heeft ook de kerkmensen overspoeld, en dan vooral secularisatie in zijn negatieve betekenis: dat God geen rol meer speelt, terwijl deze naar zijn positieve betekenis, dat de roeping tot gerechtigheid òns in handen gegeven is, weinig oplevert. Het probleem is daarom niet alleen dat de kerk klein is; dat is nog te overkomen, als je bedenkt dat de gemeente het zout der aarde is en een beetje daarvan de wereld dus al smaak geeft. Het probleem is veel meer dat het zout der aarde zouteloos geworden is. Er zit geen kraak of smaak meer aan en het functioneert ook niet meer als smaakmaker in de wereld. In de hitte van de secularisatie blijkt het kleine kommetje van de kerk leeg te verdampen – en op de bodem vind je niets – ook daar tref je de grote leegte aan, die we buiten de kerk al geconstateerd hadden, omdat alles vervluchtigt in de eindeloze diepten van het niets.

Eén van de risico's waaraan de kerk blootstaat is de verdamping van haar eigenheid en betekenis in de godloze wereld. Omdat de kleine kerk toch op de wereld betrokken wil zijn, worden haar grenzen zo diffuus dat je je afvraagt: 'Waarom bestaat er nog een kerk?' Het enige wat er nog overblijft is het gebouw waar we samenkomen – en hoelang nog? De facade is al gesloopt. Alleen de wanden staan nog overeind.

Tegenover het risico van de verdamping is het nodig het eigene van het christelijk geloof te laten horen, of beter gezegd: door te geven wat het betekent het Woord gehoord te hebben; wat de NAAM betekent; wie

Jezus Christus is als het licht der wereld. Dat gebeurt ook metterdaad. De verdamping van het christelijk geloof heeft in de kerk nog niet de bodem bereikt. De bovengeschetste leegte is gelukkig (nog) niet de volle realiteit. Er is verzet tegen de assimilatie. Tegenover de leegde van de vierde mens is er een gemeente die door de crisis van de secularisatie heen het bijbels ABC spelt en blijft spellen. Er zijn gemeenten die op authentieke wijze, nauwelijks door de secularisatie aangetast, kernen van brandend geloofsleven zijn – en ieder decennium opnieuw blijkt het dat het woordje 'nog' in deze zin niet thuishoort. Er wordt verkondigd en deze verkondiging heeft iets te zeggen, in beide betekenissen. En het zijn werkelijk niet alleen 65+-ers die door deze verkondiging geraakt worden – zij óók, en het is misschien goed eens op te merken dat dat even belangrijk is als dat 30--ers erdoor geraakt worden; het is niet zonder betekenis dat juist mensen die gerijpt zijn in het leven in het geloof in Christus de basis van hun bestaan vinden. In een niet gering aantal gemeenten leven echter ouderen en jongeren sámen rond het Woord Gods, en al is het uiteraard niet het koninkrijk van God daar, het gaat niet aan alles wat daar gebeurt door het woordje 'nog' te laten neerslaan. Daarom is het gevaar van de assimilatie weliswaar reëel voor de kerk in heel wat situaties, maar ik denk dat het tegelijk beperkt is. Er is teveel vitaal gemeenteleven, er zijn vooral teveel mensen die bereid zijn om het Woord Gods storend in hun leven te laten werken en daarin een visioen van troost ontvangen.

Het gevaar van totale vervluchting van de kerk in Nederland acht ik niet reëel. Veel groter is de kans dat het tegengestelde risico van een kleine kerk werkelijkheid wordt: dat zij zo naar binnen gekeerd is, zo afgesloten van de wereld, dat zij geen licht meer verspreidt en geen smaak meer geeft. Op velerlei manieren kan de kerk in zichzelf gekeerd raken. Het kan een gezellig 'koek en zoopie' van gelijkgezinden zijn; het kan een gemeente zijn die alles zo zwaar opneemt dat het nooit zwaar genoeg kan zijn, het kan een club zijn die zich esoterisch vermeit in de schoonheid van Hebreeuwse teksten. Maar in alle gevallen zijn de centripetale krachten groot met als gevolg dat de club steeds kleiner wordt en het proces vervolgens weer versterkt wordt. Alles valt net als in het zwarte gat naar binnen. En als er al indrukken van buiten komen, worden ze onmiddellijk omgedoopt voor het eigen denken. Er kan alleen nog maar bevestigd worden – en elke bevestiging maakt het gewicht van het eigen gelijk groter.

Als de kerk klein is en zich bewust van de eigen identiteit, moeten er waarborgen geschapen worden om het zwarte-gat-effect tegen te gaan. Waarborgen scheppen is typisch een kerkordelijke aangelegenheid. Welke kerkordelijke mogelijkheden zijn er om de collaps tegen te gaan?

Dat kan alleen beantwoord worden door te zien welke theologische en sociologische mogelijkheden er zijn en die vervolgens kerkordelijk te vertalen. Anders blijft het bij formele regelgeving die inhoudelijk geen zoden aan de dijk zet. Hoe kan vermeden worden dat alles naar binnen valt? Dan moet er een trekkende kracht zijn die naar buiten werkt. Er is een andere pool nodig. Dat is een model dat in het theologische denken niet vreemd is: dat van de hermeneutische ellips of cirkel: het heen en weer tussen twee polen. In de gesloten gemeenschap bestaat het risico dat de twee polen samenvallen tot een punt en het weerwoord, de opening, de ruimte ontbreekt. Dan wordt het benauwd in de kerk. Er zijn dus waarborgen nodig om de andere stem te laten horen.

Het ligt voor de hand om bij de andere stem allereerst te denken aan de Schrift. Evenzeer als de Schrift een waarborg is tegen de vervluchting van de kerk, is hij een waarborg tegen de introvertie. Het Woord van God is altijd weer de vreemde roep. Toch is de waarborg daarvan tegen de assimilatie groter dan tegen de introvertie: waar de Schrift ter sprake komt in de wereld, is het een vreemd woord tegenover de vanzelfsprekendheid van elke dag. Het pure feit dat er zoiets als een bijbel is, geeft te denken. En naarmate de wereld verder ontkerstent, wordt het bestaan van de bijbel alleen maar vreemder. Maar bij de introvertie eigenen we ons de Schrift te gemakkelijk toe. Het is ons boek, waaraan we onze waarde en identiteit ontleenen. Dat de bijbel er is, bevrijdt ons niet, het is juist (deel van) onze identiteit. En we lezen vervolgens die bijbel naar onze eigen identiteit. Wie ook maar enigszins thuis is in de hermeneutiek, weet dat niet alleen elke ketter zijn letter heeft, maar ook iedere orthodoxe.

Hoe kun je er nu zorg voor dragen, dat de Schrift niet alleen open blijft, maar ook de boel openhoudt? Hoe vermijd je dat bijbellezen geheel opgaat in de eigen subjectieve interpretatie? Dingemans heeft daarvoor een duidelijk model: *de gemeente* is het hermeneutische kader waarbinnen de Schrift wordt gelezen. Wat wij van Godswege mogen horen, is niet zomaar wat ieder willekeurig daarin leest, maar wat de gemeente daarin hoort. Daarmee is de Schrift onttrokken aan de willekeurige interpretatie van de enkeling, ook aan die van de enkele geleerde die 'neutraal' onderzoek doet. De bijbel is niet neutraal te onderzoeken en niet naar eigen inzicht te ontleden, maar functioneert binnen de gemeente.

De gemeente als hermeneutisch kader voor het onderzoek van de Schrift – ik denk dat deze these van Dingemans buitengewoon belangrijk is. Het is een middel tegen de versplintering, tegen het individuele navelstaren, tegen de verburgerlijking van de gemeente: het is geen club van gelijkgezinden, maar een gemeenschap waar de Schrift wordt gelezen. Men is niet op zichzelf maar op iets anders, en in dit andere op de Ander, geo-

riënteerd. De Schrift maakt de oriëntatie van de gemeente excentrisch en dat is een goede remedie tegen het centripetale.

Toch denk ik dat we er hiermee niet zijn. Want juist in de kleine gemeenschap is het de vraag of er voldoende waarborgen bestaan om ook collectief de Schrift niet naar eigen wens te lezen. Het groepsbesef is al snel sterker dan het Schriftbesef. Juist de kleine, niet perse strak geografisch omgrensde gemeente, zoals Dingemans zich die voorstelt, is de eerste kandidaat voor eigenzinnige Schriftinterpretatie. En de leden van zo'n groep bevestigen deze interpretatie aan elkaar. Daarom is het juist bij de kleine kerk nodig om ook tegenover de gemeente waarborgen in te bouwen. Ik zie niet in dat dat anders zou kunnen dan door mensen aan te wijzen, die speciaal tot taak krijgen om de vreemdheid van de Schrift aan het licht te brengen, de opdracht om te onderzoeken of er niet iets anders staat dan we dachten. Kortom: de gemeente kan niet zonder schriftgeleerden, en hoe zwaarder die geschoold zijn des te beter. Van mij hoeven die geen ambtsdragers te heten. Zij staan in elk geval niet dichterbij God dan de andere gemeenteleden. Zij zijn ook geen bemiddelaars tussen God en de mensen. Zij hebben alleen als taak om te helpen horen wat de Schrift zegt. Juist om het risico van willekeurigheid te vermijden is het nodig dat zij dat doen in samenspraak met anderen, over heel de wereld, die het woord horen, en in samenspraak met de gemeente, die vraagt: 'Maar wat betekent dat dan voor ons?' Zo wordt vermeden dat het te benauwd wordt in de gemeente: openheid naar de Schrift en tegelijk openheid naar de hele wereldkerk, ook in het verleden, en naar allen die zich met de Schrift bezighouden en bezighielden. In een toekomstige kerkorde van de Evangelische Kerk in Nederland kan niet genoeg benadrukt worden, dat er mensen moeten zijn die dit als speciale opdracht hebben. En je zult er maar toe geroepen zijn, ervoor uitgekozen worden om niet te moeten bevestigen wat al bekend is, maar het andere te laten horen, wat ons vreemd is en een beroep op ons doet. Verkoren zijn is lijden, zoals Van der Velden terecht heeft uiteengezet.

Deze personen hoeven niet dezelfde te zijn als degenen die de sacramenten bedienen. Het sacrament is bevestiging van het leven van de gemeente. Het is niet zozeer de taak van de leraar als wel van de herder. En die twee hoeven niet altijd dezelfde te zijn, zeker niet in onze wijsheidsloze cultuur. Juist de tweeheid van Woord en sacrament, die tegelijk niet zonder elkaar kunnen, kan een middel zijn tegen identiteitsdenken. Tegelijk is het nodig dat de gemeente mensen aanwijst voor het sacrament: het is meer dan een onderonsje. Er zijn personen nodig die vooral als taak hebben de grootheid en de gemeenschap van het sacrament in het oog te houden – de nieuwe geboorte, het feestmaal, dat boven het gewone uitsteekt en ons als gave geschonken wordt.

Naast de polariteit tussen gemeente en Schrift wordt de knusheid ook vermeden door de verbondenheid met de wereld. De gemeente onderkent de nood van de wereld. In de huidige kerkorde is dat niet alleen in het kader van het apostolaat aan de orde, maar ook in dat van het diakonaat. Beide zijn overigens ten nauwste verbonden. Als we echter kritisch tegen het apostolaat aankijken, betekent dat ook een andere visie op het diakonaat. Traditioneel is het diakonaat vooral dienst van de gemeente aan de wereld geweest, in die zin dat de werken der barmhartigheid al of niet in samenwerking met degenen die daarvan het object waren, werden verricht. Als de ander al subject werd, dan was het toch vooral subject om te zeggen hoe wij moesten handelen. Daardoor heeft bij uitstek het diakonaat het karakter gekregen van de kerk die de wereld verandert, en is het het meest het symbool van het eenrichtingsverkeer van de kerk. Ik kan me een heel andere vorm van diakonaat voorstellen, waarbij de gemeente zich verbonden weet met heel de wereld en zij samen subject zijn, niet alleen om de wereld te veranderen, maar vooral in een roep tot God om verandering. Ik zie de eerste taak van de diaken als een liturgische in de voorbede. Dat betekent dat er opnieuw een hermeneutische tweepoligheid is van de gemeente tot God: er is distantie omdat God zijn gerechtigheid die ons is toegezegd, nog niet heeft gevestigd. De diaken heeft dan als speciale taak om stem van de gemeente en de wereld tot God te zijn. Zo wordt de gemeente ervoor bewaard te denken dat alles in orde is en vooral dat zij met God op dezelfde stoel zit. God en de gemeente zijn niet identiek. Als de gemeente de nood van de wereld uitspreekt, is er geen enkele mogelijkheid zich knus te voelen – want op dat moment komt de vervreemding, de distantie tot God in alle heftigheid naar voren. En ook hier geldt: je zult er mensen toe moeten aanzetten om dat te doen, mensen moeten aanwijzen om dat te doen, mensen moeten aanwijzen die als speciale taak hebben hun ogen en oren open te houden en vooral hun hart open te houden, die weigeren om bij voorbaat advocaat van God te zijn. Tegen de zelfgenoegzaamheid van de kleine kerk is het een noodzakelijk middel om mensen aan te wijzen die advocaat van de wereld willen zijn, tegenover God. De diaken is zo allereerst degene die spreekt tot God namens de wereld. Dat betekent niet dat de predikant degene is die namens God tot de gemeente spreekt. Als de diaken symbool is van de sprekende gemeente, is de predikant symbool van de horende gemeente: die bereid is te luisteren en zich te laten gezeggen door de Schrift.

Verder is het juist in een kleine gemeente hard nodig om duidelijke regels te stellen voor degenen die de leiding hebben. Waar de nadruk ligt op de autonomie van de gemeente en dat vervolgens wordt ingevuld via een charismatisch leiderschap, treedt niet zelden perversie van het leider-

schap op. De leiders die toevallig komen bovendrijven zijn vaak groter heersers dan degenen die er formeel toe gekozen zijn. Gekozen en gedifferentieerd leiderschap is een van de waarborgen tegen een club rond een bezielde figuur. Het is weliswaar niet een absoluut gegeven, maar wel gradueel, dat het leiderschap dat komt bovendrijven een narcistische tendens heeft en het gekozen leiderschap een antinarcistische, niet alleen voor de betrokkenen zelf, maar ook voor de gemeenschap waartoe zij behoren.

Om te zorgen dat het niet te knus en daarom te benauwd wordt in de gemeente is het nodig om mensen speciale taken op te dragen. Dat kan in de vorm van de klassieke ambten, eventueel intern nog weer gedifferentieerd, maar het kan ook in een veel groter aantal functies. Of we ze ambtsdragers noemen of niet is daarbij van secundair belang, als maar gezorgd wordt dat ze hun verantwoordelijkheden dragen.

Mensen met bepaalde taken in de gemeente – daarin zie ik de grondstructuur voor een nieuwe kerkorde. De huidige kerkorde heeft als grondstructuur bepaalde regels en kerkelijke structuren. Er wordt gezegd hoe je moet handelen met de doop; er wordt gezegd hoe het moet gaan met de vorming van gemeenten, enzovoort, enzovoort. Een veel simpeler structuur is dat bepaalde mensen worden aangewezen die voor bepaalde taken verantwoordelijk zijn en daarop ook kunnen worden aangesproken. Dat moet goed geregeld zijn: hoe en waarvoor mensen worden aangewezen. Dat heeft niet alleen het voordeel van de eenvoud, maar vooral dat van de flexibiliteit. In de huidige kerkelijke situatie loopt men met kerkordelijke regelgeving voortdurend vast, omdat men niet op dezelfde manier kan werken in de grote steden van de randstad als in de Alblasserwaard. Men moet niet aan beide situaties dezelfde structuur willen opdringen. Men kan slechts vragen dat men zorgvuldig de mensen zoekt die in de concrete situatie verantwoordelijkheden willen dragen en daarop aanspreekbaar zijn. Al naar gelang de functie kan deze opdracht korter of langer getermineerd zijn. Dit legt wel een zwaardere verantwoordelijkheid op de betrokkenen dan de huidige kerkordelijke structuur doet, maar er wordt vermeden dat recht tot schijnrecht wordt. De huidige maatschappij en vooral de huidige kerkelijke samenleving is zo pluriform, dat regels die overal gelden niet meer te hanteren zijn. Men komt dan in een steeds verder voerende casuïstiek terecht die tot een juk wordt en tenslotte tot onrecht en verlamming leidt.

Om de val in zichzelf van een gemeente te vermijden moet zij in elk geval ook met andere gemeenten verbonden zijn. Ik hecht daarom toch meer aan de bovenplaatselijke verbanden dan Dingemans. Dat bovenplaatse-

lijke verband moet niet bureaucratisch zijn, dat zal duidelijk wezen. Want juist een bureaucratisch bestuur bevordert de inhoudelijke knusheid: als men zich formeel maar aan alle regels houdt, is men braaf en kan men verder alles denken. Het zal dus moeten gaan om een inhoudelijke ontmoeting. Ook hier meen ik dat men mensen zal moeten aanwijzen die als verantwoordelijkheid hebben de bovenplaatselijke gemeenschap van de kerk te vertegenwoordigen in de gemeente en de gemeente in het geheel van de kerk. In die verantwoordelijkheid moeten ze ook vrij zijn. Daarom ben ik tegen het 'met last en ruggespraak van de gemeente' dat Dingemans voorstelt. Dat hangt samen met een verschillende visie op de kerk. Kerk is de plaatselijke gemeente of zelfs een deel ervan, al dan niet geografisch bepaald, waarbij het begrip 'plaatselijk' ook niet exact hoeft te worden omschreven. Maar kerk is er ook waar mensen, komend uit het leven van de gemeente en door haar geroepen, elkaar ontmoeten om te luisteren naar de Schrift, om samen te zoeken naar de weg voor de gemeenten, om samen zich te bezinnen op de nood van de wereld. Ook daar kan het sacrament worden gevierd in het breken van het brood. Zoals in het Nieuwe Testament 'ekklesia' op heel verschillende niveau's wordt gebruikt, moet dat ook in de huidige situatie kunnen. Het maakt niet uit of men daarvoor het woord 'gemeente' of 'kerk' gebruikt. Het probleem tussen hervormden en gereformeerden over kerk en kerken is een schijnprobleem. Het is de gemeente of kerk te Valkenburg, zelfs het kerkje in de kerk waar de Schrift wordt gelezen en het leven wordt geheiligd door het gemeenschappelijk gebed van ons gezin, het is ook de kerk in Nederland (in de regel trouwens naar een variant op de deelgemeente, alleen bijeen als 'deelkerk') en de kerk in de wereld, de gemeente van Christus onder alle volken. De hervormden moeten niet zo krampachtig aan het onderscheid tussen kerk en gemeente vasthouden en de gereformeerden gingen in de fout toen ze naast de plaatselijke kerk de landelijke kerken introduceerden.

Als het bovenlokale ook ten volle kerk is moet er een wederkerige relatie bestaan tussen plaatselijke en landelijke (en wereldkerk) evenals tussen gemeenten onderling. Gemeenten mogen zich met elkaar bemoeien; zij moeten dat zelfs, al is het maar om ook zelf onder kritiek gesteld te worden. En de gemeente heeft zich aan de kritiek van anderen iets gelegen te laten liggen om niet in het eigen gelijk te vervallen. Kritiek heeft alleen zin als er ook zorg is voor elkaar. De Alblasserwaard kan Rotterdam niet in zijn sop laten gaarkoken en Amsterdam kan het Gooi heel wat leren over secularisatie. En er zou veel gewonnen zijn als men over en weer niet alleen de bereidheid had zich in de problemen van de ander te verdiepen, maar ook de zorg en raad van de ander serieus nam. Ik denk dat zo'n overleg moeilijk tot stand komt in een synode van de huidige

stijl. Ook daar zullen veel flexibeler en opener overlegstructuren nodig zijn, vooral mogelijkheden voor echte ontmoeting en werkelijk overleg. Maar evengoed als er plaatselijk mensen moeten worden aangewezen om te zorgen dat de Schrift niet onder de knusheid dichtslibt, is het nodig om mensen de volle verantwoordelijkheid op te dragen van de zorg voor de gemeenschap van alle gemeenten in wederzijdse dienst. Er is een bovenplaatselijke organisatie nodig, waarbij het soms mogelijk is om de formule 'de vergadering gesloten zijnde gaat het ambt uit' toe te passen, maar lang niet altijd.

Wat hebben we in de kerk nodig? Creativiteit en durf om verantwoordelijkheid te nemen en verantwoordelijkheid toe te vertrouwen. Wat hebben we vooral nodig in onze kleine kerk in een niet christelijke maatschappij? De bereidheid om te horen, naar het Woord van God en naar de nood van de wereld, en de durf om het als diakonale kerk nieuwe stijl ook een keer op een conflict met God te laten aankomen. En dat kan alleen als Hij ons werkelijk ter harte gaat.